

С.Ф. Легенчук, д.е.н., проф.

І.Р. Поліщук, к.е.н., доц.

Житомирський державний технологічний університет

ОБЛІКОВО-АНАЛІТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УПРАВЛІННЯ ВЛАСНИМ КАПІТАЛОМ

Запропоновано елементи облікової політики щодо власного капіталу: порядок формування, збільшення та зменшення статутного капіталу, граничне співвідношення між статутним, додатковим і резервним капіталом, порядок переоцінки необоротних активів, порядок використання складових власного капіталу при викупі та розміщенні акцій власної емісії, порядок виплати дивідендів за простими та привілейованими акціями; формування та використання резервного капіталу з обов'язковим контролем за станом та накопиченням зарезервованих з певною метою грошових коштів, порядок створення та використання фондів розвитку, виробництва та матеріального стимулювання працівників, перевірка відповідності чинному законодавству статутного і резервного капіталу та достовірності власних джерел формування активів. Розроблено алгоритм коригування статутного капіталу, у зв'язку з невідповідністю вартості чистих активів, та додаткового капіталу, у разі невідповідності фактичного зносу необоротних активів даним фінансової звітності, для забезпечення безперервності діяльності акціонерного товариства і виконання майнових корпоративних прав акціонерів.

Ключові слова: *власний капітал; структура власного капіталу; облікова політика; стратегія; додатковий капітал; резервний капітал; статутний капітал; чисті активи.*

Постановка проблеми. Успішна діяльність підприємств забезпечує економічний розвиток країни. Ефективність підприємницької діяльності суб'єктів господарювання в сучасних умовах для їх власників визначається, насамперед, розміром капіталу, який їм належить.

Розмір власного капіталу збільшується внаслідок вдало прийнятих рішень у процесі господарської діяльності підприємства і зменшується за наявності непокритих збитків що призводять до зменшення
мг © С.Ф. Легенчук, І.Р. Поліщук, 2015 в. Зміни, які мають місце у вітчизняній економіці, та поступовий перехід до Міжнародних стандартів фінансової звітності, зумовили те, що порядок

відображення в обліку і звітності складових власного капіталу потребує детального вивчення.

Дані Державної служби статистики України свідчать, що на 31.12.2013 р. структура власного капіталу в цілому за всіма видами економічної діяльності виглядає таким чином: зареєстрований капітал – 60,16 % (з коригуванням на вилучений капітал становив 54,27 %), додатковий капітал – 42,06 %, резервний капітал – 2,60 %, нерозподілені прибутки – 1,07 % [1]. Дана ситуація є негативною, і свідчить про штучне завищення власних джерел формування майна внаслідок проведених дооцінок необоротних активів, недостатню ефективність господарської діяльності, відсутність створених резервів відповідно до установчих документів, домінування додаткового капіталу над розміром резервного капіталу і нерозподіленими прибутками.

Тому постає питання про оптимізацію структури власного капіталу відповідно до розробленої стратегії розвитку та етапу життєвого циклу підприємства для забезпечення можливості виконання зобов'язань перед власниками та кредиторами.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженням обліково-аналітичного забезпечення структури власного капіталу займалися такі вчені та науковці, як: О.В. Волошина [2], Л.В. Коваль [5], Р.А. Слав'юк [7, с. 131], І.Л. Цюцяк [9, С. 255] та ін.

Однак, незважаючи на значні напрацювання з проблематики, що вивчається зазначеними вище вченими, відсутній єдиний підхід до визначення оптимальної структури власного капіталу. Потребує уточнення перелік основних напрямів оптимізації розміру складових власних джерел формування активів відповідно до потреб господарської діяльності підприємства і стратегії його розвитку.

Мета дослідження – визначити можливості обліково-аналітичного забезпечення управління структурою власного капіталу для безперервності діяльності підприємства та виконання майнових корпоративних прав акціонерів.

Прикладний акцент дослідження зроблено на п'яти вітчизняних підприємствах за КВЕД 10.51 – перероблення молока, виробництво масла та сиру, зокрема, ПАТ «Жашківський маслозавод», ПАТ «Каланчацький маслозавод», ПАТ «Яготинський маслозавод», ПАТ «Житомирський маслозавод», ПАТ «Вільнянський маслозавод».

Викладення основного матеріалу. Структуру власного капіталу підприємства залежно від організаційно-правової форми формують такі складові, як статутний капітал, складений капітал, пайовий капітал, додатковий капітал, резервний капітал, нерозподілені

прибутку. Але водночас на розмір власного капіталу впливають неоплачений капітал (заборгованість засновників за внесками до статутного капіталу); вилучений капітал (хоча в ідеальному випадку він має бути перепроданий або анульований і, відповідно, не впливати на розмір власного капіталу); а також непокриті збитки; використання у звітному періоді прибутку.

Досить важливим є співвідношення між статутним капіталом, додатковим капіталом, резервним капіталом та нерозподіленими прибутками для забезпечення господарської діяльності підприємства.

Так Р.А. Слав'юк наголошує на тому, що «наявність додаткового капіталу при абстрагуванні від одночасного впливу інших чинників дає певну економію засновникам на виплатах дивідендів, що, в свою чергу, збільшує внутрішній інвестиційний потенціал.

Додатковий капітал певною мірою згладжує ефект дефіциту резервного капіталу та впливу непокритих збитків. Зменшення додаткового капіталу має відбуватися лише за поступового зростання статутного капіталу, резервного капіталу та нерозподіленого прибутку» [7, с. 131].

О.В. Волошина наголошує на тому, що капітал більшості промислових підприємств України формувався в процесі роздержавлення та приватизації, яка мала свої особливості. На початкових стадіях підприємства перебували у стані, близькому до банкрутства, у результаті чого вартість викупу об'єкта приватизації, яка в подальшому визначала рівень статутного капіталу, була достатньо низькою. В подальшому, аби привести вартість наявних у підприємств активів відповідно до джерел їх формування, була проведена індексація основних засобів, у результаті якої сформувався показник «інший додатковий капітал».

Тому на сьогодні в більшості промислових підприємств у складі власного капіталу є складова, яка не має грошового виразу та може мати цілком фіктивний, не підкріплений характер.

Якщо в іноземних підприємств частка статутного капіталу на початку діяльності складає 90 % і більше, а далі поступово скорочується через накопичення нерозподіленого прибутку, то у структурі власного капіталу вітчизняних промислових підприємств найбільшу частку займає додатковий капітал [2, с. 10].

У даному випадку слід перевірити, чи дотримується підприємство Положення про облікову політику в частині бухгалтерського обліку переоцінки необоротних активів, і чи документально оформлені й підтверджені результати переоцінок.

Для підприємств, у яких додатковий капітал переважає над статутним, у випадку, якщо буде доведено, що стан їх основних засобів незадовільний, додатковий капітал має виключатися повністю або частково зі складу власного капіталу, оскільки він має фіктивний характер [2, с. 14].

Вважаємо, що в даному випадку потрібно провести інвентаризацію необоротних активів, залучити експерта для проведення оцінки стану та зносу необоротних активів, і тоді за результатами перевірки коригувати розмір додаткового капіталу.

Цікавими є дослідження І.Л. Цюцяка, який пропонує з метою формування резерву переоцінки необоротних активів та відображення в обліку операцій із ним відкрити додатковий субрахунок – 433 «Резерв переоцінки об'єктів необоротних активів», а визнані витрати, які понесені на формування резерву переоцінки, відображати за дебетом субрахунка 978 «Витрати, понесені на формування резерву переоцінки об'єктів необоротних активів» [9, с. 255].

З огляду на важливість власного капіталу як гаранта виплати дивідендів акціонерам, вважаємо за доцільне розглянути нормативно-правове регулювання співвідношення чистих активів і статутного капіталу.

Розглянемо вимоги до статутного капіталу для товариства з обмеженою відповідальністю. Якщо після закінчення другого чи кожного наступного фінансового року вартість чистих активів товариства з обмеженою відповідальністю виявиться меншою за статутний капітал, товариство зобов'язане оголосити про зменшення свого статутного капіталу та зареєструвати відповідні зміни до статуту в установленому порядку, якщо учасники не прийняли рішення про внесення додаткових вкладів. Якщо вартість чистих активів товариства стає меншою за визначений законом мінімальний розмір статутного капіталу, товариство підлягає ліквідації [8, п. 4 ст. 143].

Таких самих вимог потребують і акціонерні товариства. Однак Цивільним кодексом України та ЗУ «Про акціонерні товариства» дані положення не регламентовані достатньою мірою.

Розглянемо порядок формування резервного капіталу в акціонерних товариствах. П. 1 ст. 19 ЗУ «Про акціонерні товариства» регламентовано, що «резервний капітал формується у розмірі не менше ніж 15 % статутного капіталу товариства шляхом щорічних відрахувань від чистого прибутку товариства або за рахунок нерозподіленого прибутку. До досягнення встановленого статутом розміру резервного капіталу розмір щорічних відрахувань не може

бути меншим ніж 5 % від суми чистого прибутку товариства за рік» [3].

П. 1 ст. 31 ЗУ «Про акціонерні товариства»: акціонерне товариство не має права приймати рішення про виплату дивідендів та здійснювати виплату дивідендів за простими акціями у разі, якщо:

1) звіт про результати розміщення акцій не зареєстровано у встановленому законодавством порядку;

2) власний капітал товариства менший, ніж сума його статутного капіталу, резервного капіталу та розміру перевищення ліквідаційної вартості привілейованих акцій над їх номінальною вартістю [3].

Погоджуємося з Л.В. Коваль, яка наполягає на тому, що навіть за умови реального, а не фіктивного формування резервного капіталу сума грошових коштів, що його забезпечує, вивільнена з обороту та не приносить економічних вигід. У зв'язку з цим слід розміщати резервний капітал підприємства на окремому депозитному рахунку на договірних основах (з можливістю дострокового отримання депозитного вкладу), шляхом перерахування належної суми з кредиту рахунка 311 на дебет рахунка 313 (поточний депозитний вклад) або дебет рахунка 18 (довгостроковий депозит), який має бути недоторканим до моменту настання певної події, з метою подолання наслідків якої створювався капітал. У такому випадку резервний капітал буде не лише фактично зарезервованим, але й зможе приносити додаткові надходження на підприємство у вигляді відсотків за депозитом. При цьому поповнення резервного капіталу за рахунок прибутку підприємства відображається за дебетом рахунка 443 «Прибуток, використаний у звітному періоді» та кредитом 43 «Резервний капітал» [5].

З 2013 р. відбулися зміни в структурі власного капіталу, які дозволяють побачити в Балансі окремо суму дооцінки необоротних активів на рахунку 41 «Капітал в дооцінках». Відповідно до Інструкції про застосування Плану рахунків, рахунок 41 «Капітал у дооцінках» призначено для обліку і узагальнення інформації про дооцінки (уцінки) необоротних активів і фінансових інструментів, які відповідно до національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку відображаються у складі власного капіталу і розкриваються у звіті про фінансові результати (звіті про сукупний дохід) [4].

Зміни стосуються відображення також статутного та пайового капіталу. Рахунок 40 «Зареєстрований (пайовий) капітал» призначено для обліку та узагальнення інформації про стан і рух статутного й іншого зареєстрованого капіталу, пайового капіталу підприємства

відповідно до законодавства і установчих документів, а також внесків до оголошеного, але ще не зареєстрованого статутного капіталу [4]. Вважаємо за доцільне змінити в Плані рахунків назву синтетичного рахунка 40 на «Зареєстрований (статутний, пайовий, складений) капітал» з відповідним коригуванням Інструкції про застосування плану рахунків. Адже запропоновані зміни дозволять охопити засновницькі внески до статутного, пайового, складеного видів капіталу залежно від виду підприємства та його організаційно-правової форми.

Для виявлення позитивних та негативних тенденцій зміни власного капіталу розглянемо його структуру на ПАТ «Жашківський маслозавод», ПАТ «Каланчацький маслозавод», ПАТ «Яготинський маслозавод», ПАТ «Житомирський маслозавод», ПАТ «Вільнянський маслозавод» (табл. 1).

У структурі досліджених підприємств відсутні статті «Внески до незареєстрованого статутного капіталу», «Емісійний дохід», «Накопичені курсові різниці», «Вилучений капітал», «Інші резерви».

Структура власного капіталу маслозаводів України за 2012-2014 рр.

Показник, тис. грн.	Рік	Підприємство				
		ПАТ «Жашківський маслозавод»	ПАТ «Каланчацький маслозавод»	ПАТ «Яготинський маслозавод»	ПАТ «Житомирський маслозавод»	ПАТ «Вільнянський маслозавод»
1	2	3	4	5	6	7
Зареєстрований (пайовий) капітал	2012	8940	88	3797	5341	174
	2013	8940	88	3797	5341	174
	2014	8940	88	3797	5341	174
Капітал у дооцінках	2012	97743	2986	-	-	-
	2013	87744	2986	4395	-	-
	2014	77786	3831	4395	-	-
Додатковий капітал	2012	-	407	-	-	8723
	2013	-	407	-	-	8723
	2014	-	407	-	-	804
Резервний капітал	2012	11	40	-	-	-
	2013	-	40	2000	-	-
	2014	-	40	2000	-	-
<i>Закінчення табл. 1</i>						
1	2	3	4	5	6	7

Нерозподілений прибуток (непокритий збиток)	2012	-147284	3092	98353	344806	-8717
	2013	-147263	3150	111555	393377	-12259
	2014	-140783	3279	136583	464955	-13721
Усього за власним капіталом	2012	-40590	6613	102150	350147	180
	2013	-50579	6671	121747	398718	-3362
	2014	-54057	7645	146775	470296	-12743

Джерело: побудовано авторами за даними регулярної інформації підприємств-емітентів [6]

Протягом 2012–2014 рр. спостерігається відсутність змін та зменшення частки статутного капіталу. Так питома вага зареєстрованого капіталу на ПАТ «Каланчацький маслозавод» склала 1,33 % у 2012 р., 1,32 % у 2013 р. та 1,15 % у 2014 р.; на ПАТ «Яготинський маслозавод» – 3,72 % у 2012 р., 3,12 % у 2013 р. та 2,59 % у 2014 р., а на ПАТ «Житомирський маслозавод» – 1,53 % у 2012 р., 1,34 % у 2013 р. та 1,14 % у 2014 р. Хоча спостерігається низька інвестиційна активність акціонерів на досліджених підприємствах, однак позитивною тенденцією є зростання суми власного капіталу на ПАТ «Каланчацький маслозавод» на 1032 тис. грн. (або на 15,61 %), на ПАТ «Яготинський маслозавод» – на 44625 тис. грн. (або на 43,69 %) та на ПАТ «Житомирський маслозавод» на 120149 тис. грн. (або на 34,31 %).

Протягом 2012–2014 рр. спостерігається збиткова діяльність ПАТ «Жашківський маслозавод», що вимагає застосування певних заходів для покращання ефективності діяльності і гарантування майнових корпоративних прав його акціонерів. Як бачимо, незважаючи на неефективну діяльність, капітал в дооцінках досягнув у 2012 р. 97743 тис. грн. і зменшився на 19957 тис. грн. (або на 20,42 %) у 2014 р.

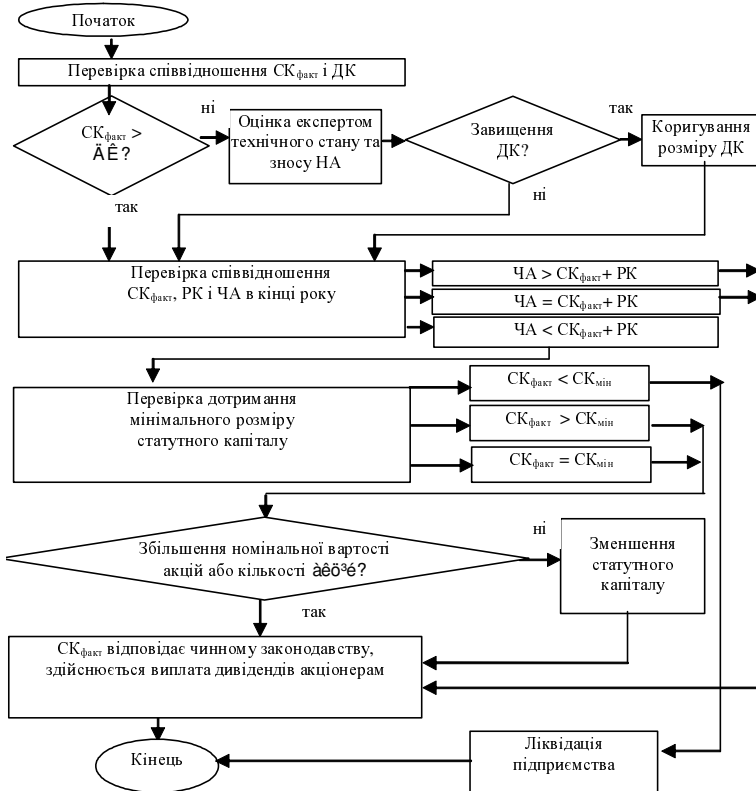
Заслужує уваги частка капіталу в дооцінках у власному капіталі. Так на ПАТ «Каланчацький маслозавод» дооцінка необоротних активів склала у 2012 р. 45,45 %, у 2013 р. – 44,76 % та у 2014 р. досягла 50,11 %, що вказує на перевищення додаткового капіталу над усіма іншими складовими власного капіталу. На відміну від ПАТ «Каланчацький маслозавод» на ПАТ «Яготинський маслозавод» капітал у дооцінках у 2012 р. відсутній, у 2013 р. склав 3,61 %, а в 2014 р. – 2,99 %. Особливостями ПАТ «Житомирський маслозавод» і ПАТ «Вільнянський маслозавод» є те, що за досліджений період не проводилася переоцінка необоротних активів.

Щодо нерозподіленого прибутку, то на ПАТ «Каланчацький маслозавод» його частка склала у 2012 р. 46,75 %, у 2013 р. – 47,22 %, а у 2014 р. – 42,89 %, причому протягом 2013 р. він зріс на 58 тис. грн. (або на 1,88 %), а протягом 2014 р. зріс на 129 тис. грн. (або на 4,10 %). ПАТ «Яготинський маслозавод» має значну частку нерозподіленого прибутку, зокрема у 2012 р. – 96,28 %, у 2013 р. – 91,63 %, а у 2014 р. – 93,06 %, протягом 2013 р. відбулося збільшення нерозподіленого прибутку на 13202 тис. грн. (або на 13,42 %), а у 2014 р. – на 25028 тис. грн. (або на 22,44 %). На ПАТ «Житомирський маслозавод» питома вага нерозподіленого прибутку склала у 2012 р. 98,47 %, у 2013 р. – 98,66 %, а у 2014 р. – 98,86 %, протягом 2013 р. відбулося збільшення

нерозподіленого прибутку на 48571 тис. грн. (або на 14,09 %), а у 2014 р. – на 71578 тис. грн. (або на 18,20 %). Щодо резервного капіталу, то він сформований лише в ПАТ «Каланчацький маслозавод» та ПАТ «Яготинський маслозавод», незважаючи на те, що в ПАТ «Житомирський маслозавод» спостерігається як найбільший розмір нерозподіленого прибутку, так і найбільша його питома вага, резерви для гарантування майнових корпоративних прав акціонерам не сформовано.

Враховуючи вимоги законодавства до складових власного капіталу та виявлені особливості на досліджених підприємствах, розроблено алгоритм перевірки достовірності власних джерел формування майна (рис. 1).

Розроблений порядок коригування статутного капіталу, у зв'язку з невідповідністю вартості чистих активів, та додаткового капіталу у разі невідповідності фактичного технічного стану та зносу необоротних активів даним фінансової звітності, забезпечує безперервність діяльності акціонерного товариства і гарантує виконання майнових корпоративних прав акціонерів.

Примітки: ДК – додатковий капітал, РК – резервний капітал, СК_{факт} – фактичний статутний капітал, СК_{мін} – мінімальний статутний капітал, НА – необоротні активи, ЧА – чисті активи.

Джерело: розробка авторів

Рис. 1. Алгоритм коригування розміру статутного та додаткового капіталу для акціонерного товариства

Висновки та перспективи подальших досліджень. Під час дослідження обліково-аналітичного забезпечення управління власним капіталом можна зробити такі висновки:

1. Для перевірки достовірності власних джерел формування майна розроблено алгоритм, який враховує вимоги законодавства до складових власного капіталу та дозволяє виявити ознаки погіршення

платоспроможності, невиправдано завищені і не забезпечені суми додаткового капіталу.

2. Вважаємо за доцільне у Положенні про облікову політику щодо власного капіталу передбачити: порядок формування, збільшення та зменшення статутного капіталу, граничне співвідношення між статутним, додатковим і резервним капіталом, порядок переоцінки необоротних активів, порядок використання складових власного капіталу при викупі та розміщенні акцій власної емісії, порядок виплати дивідендів за простими та привілейованими акціями; формування та використання резервного капіталу з обов'язковим контролем за станом та накопиченням зарезервованих з певною метою грошових коштів, порядок створення та використання фондів розвитку, виробництва та матеріального стимулювання працівників, перевірку відповідності чинному законодавству статутного і резервного капіталу та достовірності власних джерел формування активів.

3. Перспективами подальших досліджень є розробка системи збалансованих показників для оцінки ефективності використання власного капіталу, а також побудова системи обліково-інформаційного супроводу стратегічного управління власним капіталом підприємства на основі застосування концепції бухгалтерського інжинірингу.

Список використаної літератури:

1. Власний капітал за видами економічної діяльності станом на 31 грудня 2013 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
2. *Волошина О.В.* Додатковий капітал машинобудівних підприємств: необхідність коригування та вплив на показники фінансового стану / *О.В. Волошина* // Вісник Кременчуцького нац. ун-ту ім. М.Остроградського / Серія : Економічні науки. – 2013. – Вип. 3. – С. 9–27 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Vknek_2013_3_3.pdf.
3. Закон України «Про акціонерні товариства»: за станом на 26 травня 2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/514-17>.
4. Інструкція про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій [Електронний ресурс]. – Режим

- доступу :
<http://www.minfin.gov.ua/file/link/402734/file/instruk.pdf>.
5. Коваль Л.В. Резервний капітал як внутрішній страховий фонд підприємства: формування та облік / Л.В. Коваль // Економічні науки / Серія : Економіка та менеджмент. – 2012. – Вип. 9 (2). – С. 193–198 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://nbuv.gov.ua/j-pdf/ecnem_2012_9\(2\)__30.pdf](http://nbuv.gov.ua/j-pdf/ecnem_2012_9(2)__30.pdf).
 6. Регулярна інформація емітентів [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://smida.gov.ua/db/emitent/year/xml/showform/42964/156/template>.
 7. Слав'юк Р.А. Структурування власного капіталу підприємств України / Р.А. Слав'юк // Фінанси України. – 2005. – № 8. – С. 123–131.
 8. Цивільний кодекс України: за станом на 01 липня 2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.
 9. Цюцяк І.Л. Вплив переоцінки об'єктів необоротних й оборотних активів на складові власного капіталу: обліковий аспект / І.Л. Цюцяк // Вісник ЖДТУ / Серія : Економічні науки. – 2012. – № 4 (62). – С. 253–255.

ЛЕГЕНЧУК Сергій Федорович – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри обліку і аудиту Житомирського державного технологічного університету.

Наукові інтереси:

- економіко-теоретичні основи бухгалтерського обліку;
- проблеми розвитку бухгалтерського обліку в постіндустріальній економіці;
- теорія, метатеорія та методологія ведення бухгалтерського обліку.

ПОЛІЩУК Ірина Романівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри бухгалтерського обліку та аналізу за видами економічної діяльності Житомирського державного технологічного університету.

Наукові інтереси:

- обліково-аналітичне забезпечення прогнозування розміру корпоративних прав учасників;
- методологія стратегічного аналізу;

Стаття надійшла до редакції 05.03.2015.

Легенчук С.Ф., Полищук І.Р. Обліково-аналітичне забезпечення управління власним капіталом

Легенчук С.Ф., Полищук И.Р. Учетно-аналитическое обеспечение управления собственным капиталом

УДК 657.411

Учетно-аналитическое обеспечение управления собственным капиталом / С.Ф. Легенчук, И.Р. Полищук

Предложены элементы учетной политики в отношении собственного капитала: порядок формирования, увеличения и уменьшения уставного капитала, предельное соотношение между уставным, дополнительным и резервным капиталом, порядок переоценки внеоборотных активов, порядок использования составляющих собственного капитала при выкупе и размещении акций собственной эмиссии, порядок выплаты дивидендов по простым и привилегированным акциям; формирование и использование резервного капитала с обязательным контролем за состоянием и накоплением зарезервированных на определенные цели денежных средств, порядок создания и использования фондов развития, производства и материального стимулирования работников, проверка соответствия действующему законодательству уставного и резервного капитала, достоверности собственных источников формирования активов. Разработан алгоритм корректировки уставного капитала, в связи с несоответствием стоимости чистых активов, и дополнительного капитала, в случае несоответствия фактического износа необоротных активов данным финансовой отчетности, для обеспечения непрерывности деятельности акционерного общества и выполнения имущественных корпоративных прав акционеров.

Ключевые слова: собственный капитал; структура собственного капитала; учетная политика; стратегия; добавочный капитал; резервный капитал; уставный капитал; чистые активы.